

FADERN, SONEN OCH DEN HELIGA ANALYSEN

Något om *Sigmund Freud, Carl G. Jung* och deras gemensamma skötebarn – och om en vänskap som brast och inte kunde annat

av

Mats Parner

”Då Caesar älskade mig grät jag. Då han var lycklig gladde jag mig däråt, och då han var tapper ärade jag honom. Men när han ville härska, så dödade jag honom.”

(Brutus’ klassiska replik i William Shakespeares pjäs **Julius Caesar**)

☒☒☒ För prinsessan Marie Bonaparte har jag svärmat på avstånd i decennier, och det är jag långt ifrån ensam om. Hon var ättling till en av kejsar Napoleons bröder, gift med prins Georg av Grekland, författare till ett 900-sidigt standardverk om den misantropiske Edgar Allan Poe och en av Sigmund Freuds bästa vänner (och främsta adepter).

I april 1938 gästade Marie B sin 82-årige mentors jätteresidens i Wien och gjorde så med viss fara för det egna livet: Hitler-nazisterna hade just slagit till, låtit ansluta Österrike till sitt eget Tredje och gjort klart att Sigmund F i egenskapen av jude var *persona non grata* – inte längre önskvärd i landet. Efter 60 år i Wien måste han, trött och sjuklig, emigrera till London. Yngsta dottern Anna och prinsessan Bonaparte hjälpte honom att bringa reda i drivor av handlingar och med att etikettera, paketera och emballera, alltmedan kreaturen från Gestapo knackade på ytterdörren minst en gång i halvtimmen.

Bland mycket annat slängde den gamle patriarken flera gulnade brevbuntar i papperskorgen, stressad som han var, men lika regelbundet snodde Marie B (helt diskret) åt sig de värdefulla epistlarna och smugglade i nästa skede ut hela denna skatt under allt livligare bifallsrop från i synnerhet forskarvärlden. Åtskilliga dyrgripar kom på det här sättet att prinsessräddas undan förgängelsen – inte minst alla de hundratals brev som Carl Gustav Jung skrev till sin berömde Wienerkollega hemifrån schweizerasylen åren 1907-12.

Under den fasen högaktade Freud och Jung varandra utan reservationer. På samma gång var de givna portalfigurer i en rörelse på gränsen till genombrott och med uppenbart messianska ambitioner – den psykoanalytiska. Ja, Fadern, Sonen och den gudomliga analysen hade nu på allvar börjat mäta sina krafter med alla övriga religioner, andliga som världsliga.

Redan 1903 hade doktor Freud grundat sin ”psykoanalytiska onsdagsklubb” i Wien, och 1907 var tiden inne för den första internationella konferensen, som hölls på ett trestjärnigt hotell i Amsterdam. Därefter följde regelrätta kongresser i Salzburg, Nürnberg, Weimar och slutligen i München, hela tiden med ett eller två års mellanrum och med 60-80 deltagare från Europa, Kanada och USA.

Sigmund F:s **Drömydning** utkom 1900 och **Vardagslivets psykopatologi** av samme man bara året senare. Det är främst i dessa böcker och i de sexualteoretiska avhandlingarna från 1905, som *Det undermedvetna* tar plats på scengolvet och psykoanalysen introduceras – både som intellektuellt förhållningssätt och som behandlingsmetod vid neuroser och psykiska trauman.

I största korthet menade Freud att vårt undermedvetna spelar en långt mer betydelsefull roll än man tidigare anat. Vi – eller i vart fall många av oss – tenderar att smussla undan skamliga och smärtsamma livserfarenheter ifrån barnaåren till just våra undermedvetna skikt, allt som ett led i en ren överlevnadsstrategi. Så betar vi oss för att helt enkelt stå ut med tillvaron och kunna gå vidare. Men djupt nere i det undermedvetnas källarplan är våra bitska kamphundar varken mildare stämda eller oskadliggjorda; de lever tvärtom sitt eget odisciplinerade liv, och de ger förr eller senare skull i form av mer eller mindre svårhanterliga symptom. Neurosen är därmed ett faktum. Den som drabbats – patienten/klienten – ser sig tids nog hänvisad till allt snävare och allt mer begränsade livscirklar.

Emellertid kan en neuros, alltså enligt Freud, botas med psykoanalytiska metoder av skilda slag (drömydning, fritt associerande, hypnos samt olika varianter på dessa temata) under en skolad experts ledning. Principen är att den hjälpbehövandes "jag" via de antydda teknikerna gradvis görs medvetet om de egentliga orsakerna till det ihållande skallet i hans eller hennes "det", med andra ord om grundvalarna för hundarnas ständiga olåt i det mörka källarvalvet – eller i det undermedvetna, för att tala klarspråk.

Mellan neurotikerns *jag* och *det* logerar ett kotteri stränga censorer, alla med en livshållning snarlikt våra folkpartisters (vilket Sigmund F av pietetsskäl underlät att påpeka). I gynnsamma fall tvingas dessa fantasilösa typer lätta på censurbestämmelserna i takt med den fortgående behandlingen, varvid kontakten mellan patientens medvetna och omedvetna skikt successivt underlättas och vitaliseras. Neurosen är i det läget på väg att övervinnas.

Till saken hör att de plågsamma och anstötliga upplevelser som vi (många av oss...) förpassar till skrotupplaget nere i källaren så gott som undantagslöst är av *sexuell natur* – enligt Freuds bestämda uppfattning. Trots skarp kritik vek han aldrig en tum från det synsättet. Lärosatsen om det sexuellas allmakt kunde aldrig ifrågasättas; den skattades minst lika högt av ortodoxa analytiker som dogmen om "proletariatets diktatur" av renhjärtade marxister.

Också det djupa engagemanget och känslan av utvaldhet förenade dessa båda riktningar och rörelser. Likheter mellan dem är på många sätt frapperande.

XXX Det var söndagen den 3 mars 1907, som den (nästan) 51-årige Sigmund Freud träffade sin nitton år yngre brevvän, läkarbroder och meningsfrände Carl G. Jung första gången, till en början på ett hotell i Wien och sedan på sitt arbetsrum i hemmet. Uppfylld av idel hänförelse kom Jung i sällskap med ett par kollegor direkt från mentalsjukhuset *Burghölzli* i Zürich, hans dåvarande arbetsplats, och lär ha talat oupphörligt i tre timmar vid åsynen av Freud (efter de vederbörliga hälsningsceremonierna, kan man förmoda). Gensvaret lät inte vänta på sig. Den gamle fick omedelbar kontakt med den unge, den luttrade fadern med sin välartade son, och först efter tretton timmar satte man streck i rådplägandet. Audiensen var tillända.

En solid grund hade murats för ett livslångt kompanjon- och vänskapsförhållande. Övertygad om detta hade Carl G. bara superlativer till övers både för den nya Forskarvärld som öppnats för honom och för sin äldre Wienervärd:

"Sigmund Freud var den första verkligt betydande människa jag stött på. Han föreföll mig allt annat än banal, och jag fann honom skarpsynt, ovanligt intelligent och ytterligt remarkabel."

Under ett antal år växlade Freud och Jung otaliga brev och än fler undermedvetna idéer med varandra och gjorde så till bägges livligt och ömsesidigt verifierade uppbyggelse. De träffades också med jämna intervaller, oftast i analytiska sammanhang, men även privat och familjevis i semestertider. Just före svampsäsongen 1909 reste dessutom mästaren och hans arvtagare västerut på oceanvattnet med ångbåten *George Washington* och höll en serie föredrag i USA med ungraren Sandor Ferenczi, obestridd tredjeman i dåtidens psykoanalytiska hackordning, som medhjälpare, backup och avlastare.

Kampanjen lyckades väl, och Förenta Staterna blev hemvist för en växande skara freudianer.

Vid eftermiddagssessionen på Nürnberg-kongressen precis sju månader senare (1910-03-31) gjorde tredje mannen, den blide Sandor F, ännu ett inhop. Den här gången lät han en bomb detonera från talarstolen, låt vara enbart i bildlig mening och efter uttryckliga direktiv från nr ett ... vars initialer f ö var desamma som hans egna. Närmare bestämt yrkade Ferenczi på att kongressdeltagarna snarast möjligt skulle bilda en internationell psykoanalytisk förening, där *"Carl G. Jung utsågs till ordförande på livstid"*.

I den rollen skulle Jung, vid sidan av allt annat, redigera föreningens tidskrift och ges vetorätt över insända bidrag och materialet i dess helhet.

Förslaget väckte ont blod på flera håll i plenarsalen. Men det vann ändå bifall (dock inte med kvalificerad majoritet) och det berodde ytterst på att Carl G. – till skillnad från lejonparten av kongressdelegaterna – *inte* var jude. Detta ansågs meriterande. Psykoanalys uppfattades rätt allmänt som något av en judisk specialitet, och dåtidens praktiserande analytiker, ytterligt få till antalet, var i regel judar. Sigmund F, och med honom vapendragaren Sandor F, begrep att detta inte höll i längden. Inkräkthet, sekterism och idémässig inavel hotade.

Kort sagt skulle själva saken vinna på att en ickejude presiderade och fungerade som ansiktet utåt. "Som judar är vi ur stånd att värva pålitliga anhängare till rörelsen", konstaterade Freud lakoniskt. "Judar får nöja sig med den anspråkslösa uppgiften att bereda marken."

Emellertid råkade Jung vara ett guldkorn som plötsligt slutade att glimma, både i sin mentors ögon och i många andras. I september 1912 befann sig den livslånge ordföranden än en gång på föredragsodyssey i Staterna (där hans stjärna står högt än i dag). Inför ett auditorium på ca 100 i New York, de flesta läkare, jungfrutalade han där som fullfjädrad analytisk revisionist:

"Jag tror numera att begreppet 'libido' inte har sitt rätta värde i någon sexuell kontext utan i dess syn på energin. Termen libido syftar uteslutande på den energi som manifesteras i själva livsprocessen."

Enligt Sigmund F var libidon – eller *åtrån* som en latinare möjligen skulle säga – oåterkalleligt förbunden med könsdriften. Nu hade Carl G. uppenbarligen lämnat det synsättet och svurit i kyrkan – genom att i överförd bemärkelse påpeka att socialismen mycket väl kan förverkligas den blodiga revolutionen förutan. Så yttrade man sig inte ostraffat.

Med föreläsningen i NY överskred Jung en gräns, och därmed hade vänskapen mellan honom och Freud nått vägs ände. De träffades på München-kongressen, förhösten 1913, men sedan aldrig mer, trots att de levde vidare i ytterligare 26 resp. 48 år. Längre och väl tyckte sig Freud ha lidit en oersättlig förlust, och hans bitterhet tilltog. För den trolöse Jung var brytningen en än större katastrof; djupt deprimerad vegeaterade han i sitt schweizerhem i årtal, från tid till annan balanserande på självmordets rand.

☒☒☒ **Freud och Jung – Vänskapen som brast** (Bokförlaget Hammarström & Åberg 1989) av Linda Donn, psykolog och före detta student vid Barnard College och Sorbonne-universitetet, är namnet på en väldokumenterad källskrift, som jag i augusti inköpte för två spottstyvror på "Skeninge marken". I Donns studie porträtteras flera av psykoanalysens tongivande gestalter under de heroiska kamp- och kongressåren anno dazumal: Karl Abraham, Ernest Jones, Franz Riklin, Wilhelm Stekel, Alfred Adler, Lou Andreas-Salomé, Toni Wolff, Sabina Spielrein o s v, o s v – förutom givetvis de stridbara titelherrarna.

Författaren inskränker sig till att belägga och begripliggöra vad som faktiskt skedde i det som syntes ske och uppträder mycket hänsynsfullt mot både Freud och Carl G. Den strikt väpnade neutraliteten har uppenbarligen i Linda D en varm anhängare. Min egen hållning är en annan och mer kluven. Jag betraktar visserligen Sigmund F som en av "feltänkarna" i kulturhistorien – snarlik Karl Marx i det hänseendet – men ser ändå på honom med förtrolighet och sympati.

Han var en kämpande humanist och stor ande, dock ingalunda *vetenskapsman*.

Jungs ideologiska utveckling – eller snarare avveckling – fyller mig däremot med olust. Nazist blev han visserligen aldrig, men han kände sig ändå hemma i de snäva kretsar som ägnade all sin tid åt naturdyrkan, milslånga skogsvandringar, stärkande nakenbad vid soluppgången och uppslupna danser kring muntert sprakande lägereldar – och som tillbad fornnordiska gudar, lovsjöng intuitionen på det rationella tänkandets bekostnad och hyllade Dådet (*die Tat*).

Han utformade i realiteten ett program för den (o)bildade borgerligheten.

Ja, Freuds tilltänkte arvinge blev med tiden "*extremely bourgeois*". Om detta sorgliga faktum kan de vetgiriga inhämta det mesta i den amerikanske idéhistorikern Richard Nolls digra verk **Jungkulten – En modern mysteriereligiöns födelse** (Ordfront 1997). Den volymen bör räknas till de omistliga.

Mats Parner